

TỪ BẢO TÀNG NHIẾP ẢNH CHARLEROI (VƯƠNG QUỐC BỈ)

NGUYỄN HẢI NINH*

Charleroi là một thành phố nhỏ, thuộc phía Nam Vương quốc Bỉ, với hơn 200 nghìn dân. Charleroi được biết đến như vùng đất của hầm mỏ, kim loại và thủy tinh, ngoài ra, vùng này cũng nổi tiếng với những họa sỹ vẽ truyện tranh, với nhân vật truyện tranh nổi tiếng Lucky Luck. Tuy nhiên, thành phố này còn được biết đến bởi Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi¹, bảo tàng nhiếp ảnh lớn ở Châu Âu và là một trong ít những bảo tàng chuyên ngành về nhiếp ảnh trên thế giới. Hiện tại, Bảo tàng này đã thực sự trở thành một điểm đến hấp dẫn không chỉ riêng cho du khách khi đến thăm thành phố Charleroi, mà còn là địa chỉ tham quan thường xuyên của cư dân thành phố Charleroi. Đằng sau những thành công của những cuộc trưng bày, không thể không nói đến sự thành công của các kiến trúc sư, các nhà quy hoạch, họa sỹ, nghệ sỹ đã tham gia vào quá trình biến đổi công năng sử dụng, cải tạo và xây dựng công trình kiến trúc cho Bảo tàng này².

Khu đất của Bảo tàng, vốn trước đây là khuôn viên của một tu viện dòng Carmelite cũ, nằm trong vùng đất có cư dân sinh sống lâu đời. Chính vì vậy, khu vườn - khu trưng bày ngoài trời của Bảo tàng có rất nhiều cây cổ thụ, phần nhiều trong số chúng đã được đăng ký vào danh mục kiểm kê di sản của Vương quốc Bỉ. Tổng diện tích khu đất hiện tại của Bảo tàng là 8,230 m², trong đó có khoảng 2.500 m² diện tích dành cho trưng bày. Đây là địa điểm lưu giữ và trưng bày nhiều di sản nhiếp ảnh thế giới, gồm khoảng 80.000 bản in và 3.000.000 phim âm bản, trong đó đặc biệt là sưu tập những bức ảnh đầu tiên được chụp từ những năm 1840. Trưng bày

thường xuyên của Bảo tàng được chia làm 3 phần chính, tương ứng với 3 khối nhà chính của Bảo tàng, với khoảng 9 cuộc trưng bày một năm. Ngoài ra, Bảo tàng cũng rất tự hào với một thư viện đồ sộ, gồm 10.000 đầu sách về tất cả các lĩnh vực liên quan đến nhiếp ảnh thế giới, từ lịch sử, phê bình đến kỹ thuật in tráng phim trước đây và kỹ thuật chỉnh sửa ảnh kỹ thuật số hiện nay. Bảo tàng có tổng số 34 nhân viên, tổ chức trưng bày và đón khoảng 55.000 khách tham quan trong năm 2012.

Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi muốn giới thiệu những điểm thú vị của quá trình cải tạo công năng sử dụng một công trình kiến trúc, vốn là một tu viện cũ, trở thành một bảo tàng với đầy đủ công năng cần thiết cho các hoạt động chuyên ngành. Quá trình cải tạo này gồm 2 bước chính: lần thứ nhất là việc cải tạo tu viện dòng Carmelite cũ thành kiến trúc cho Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi; lần thứ hai là việc mở rộng và kết hợp với khu nhà bảo tàng xây mới, với kiến trúc cũ của tu viện để trở thành Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi như hiện nay. Hai lần cải tạo và xây dựng này thực sự là hai cuộc “cách mạng” trong việc chuyển đổi công năng, căn cứ trên nhu cầu sử dụng của một công trình bảo tàng và sự hoà hợp giữa truyền thống và hiện đại.

Lần cải tạo thứ nhất

Công việc cải tạo tu viện cũ thành kiến trúc một bảo tàng ảnh là quá trình đảo ngược những logic của công trình kiến trúc tu viện được xây dựng từ thế kỷ XIX. Hình thức kiến trúc tu viện, vốn được coi là nơi linh thiêng, gìn giữ những bí ẩn của tôn giáo, được chuyển đổi thành một công trình kiến trúc cho bảo tàng, với những ý

* Cục Di sản văn hóa

nghĩa có tính xã hội cao, một nơi hấp dẫn để công chúng đến và hưởng thụ nghệ thuật. Hay nói rõ hơn là, tu viện thường được xây dựng với mục đích ẩn giấu những bí ẩn tôn giáo bên trong nó, ngăn cản sự tò mò của cuộc sống thường ngày với những linh thiêng bên trong tu viện. Còn bảo tàng được xây dựng với mục đích lưu giữ và trưng bày các giá trị văn hoá của con người và thường cố gắng tạo ra sức hấp dẫn, gọi mời mọi người đến chiêm ngưỡng những giá trị văn hoá đang được trưng bày bên trong.

Kiến trúc của tu viện này được xây dựng trong khoảng 1872 - 1902, theo phong cách Neogothic³, với những tiện nghi "khắc khổ" dành cho các tu sĩ. Năm 1987, sau 15 năm bị bỏ hoang, qua rất nhiều cuộc thảo luận của chính quyền địa phương và cộng đồng người Bỉ nói tiếng Pháp, Vương quốc Bỉ, chủ nhân của tu viện này, quyết định sử dụng khu đất và công trình kiến trúc bỏ hoang của tu viện để xây dựng Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi. Sau đó, một hội đồng tư vấn được thành lập với sự tham gia của đại diện cộng đồng địa phương, các cán bộ bảo tàng, kiến trúc sư, các nghệ sĩ và họa sĩ nổi tiếng của Bỉ được thành lập, để bàn thảo phương án xây dựng bảo tàng. Ban đầu, việc phá bỏ tu viện cũ để xây dựng một kiến trúc bảo tàng mới, với các công năng sử dụng phù hợp cho bảo tàng cũng được bàn tính đến. Tuy nhiên, với cộng đồng địa phương, việc gìn giữ giá trị của di sản kiến trúc tu viện này cũng khẩn thiết như việc xây dựng một bảo tàng tại địa phương. Do vậy, cộng đồng và chính quyền đã đi đến thống nhất việc cải tạo tu viện cùng khu vườn của tu viện thành Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi.

Sau 6 tháng, với những quan điểm và nhiệm vụ rõ ràng như vậy, kiến trúc sư và cán bộ bảo tàng đã làm việc rất cụ thể với cộng đồng địa phương, tham khảo các nghệ sĩ, các họa sĩ để đưa ra được phương án cải tạo công trình kiến trúc và khu vườn của tu viện để trở thành Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi. Kiến trúc bên ngoài của tu viện được giữ nguyên trạng, với màu gạch đỏ cũ, riêng tháp chuông, vì kết cấu không đảm bảo, nên đã được phá bỏ để đảm bảo sự an toàn cho toà nhà. Những cửa sổ kính ghép đặc trưng của kiến trúc Gothic đã bị vỡ và được thay thế bằng vật liệu bê tông nhẹ hoặc kính

mờ, nhưng hình dáng của nó vẫn được giữ nguyên trạng. Cùng với đó, khu vườn được giữ gần như nguyên vẹn, các khung ảnh lớn trưng bày ngoài trời được thiết kế sát tường rào của khu vườn, nhằm hạn chế việc cản trở tầm nhìn trong khu vườn. Hội đồng tư vấn cũng quyết định mở cửa cho khách tham quan và cư dân địa phương vào thăm quan khu vườn. Do vậy, hình dáng kiến trúc bên ngoài của tu viện cũ vẫn được bảo tồn khá nguyên vẹn, thỏa mãn những yêu cầu của cộng đồng đề ra.

Công việc cải tạo nội thất tu viện thành các không gian chức năng cho bảo tàng thực sự là một thách thức lớn với các kiến trúc sư, kết quả ở đây có thể chưa hoàn toàn thoả mãn các chức năng của một bảo tàng. Nhưng các kiến trúc sư, họa sĩ, với sự giúp đỡ của cộng đồng - những người hiểu rõ nhất về tu viện này và cán bộ bảo tàng đã đưa ra được giải pháp tối ưu cho việc chuyển đổi các không gian nội thất của tu viện, đảm bảo tối ưu cho hoạt động của trưng bày, kho, phòng bảo quản... cho Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi. Khu vực lễ tân của Bảo tàng chính là không gian cũ của tu viện, với đồ nội thất cổ điển và hình thức trang trí kiểu tu viện trước kia. Khu vực này, trước kia được coi là khu vực duy nhất để các nữ tu tiếp xúc với thế giới bên ngoài. Đây cũng là nơi được giữ nguyên trạng, với mục đích gợi nhớ đến hình ảnh của các nữ tu, chủ nhân xưa kia của công trình kiến trúc này. Bên cạnh Khu lễ tân là Nhà nguyện chính, một trong những phòng có không gian lớn nhất tu viện, được gỡ bỏ toàn bộ nội thất hồng và phủ sơn trắng trên nền gạch cũ để trở thành phòng trưng bày chuyên đề. Các cửa sổ được che kín bằng bê tông nhẹ, nhưng vẫn giữ nguyên các hình dáng, mang đậm phong cách Neogothic của thế kỷ XIX - XX ở châu Âu. Người thiết kế trưng bày đã tạo ra một số khung trưng bày tiêu chuẩn, dễ dàng di chuyển, thay đổi, có thể đứng độc lập và không gắn vào tường để phục vụ cho các cuộc trưng bày đa dạng ở phòng này.

Phần khó khăn nhất của việc cải tạo là mở rộng được không gian vốn là nơi ở của các nữ tu để cho không gian trưng bày, khi thực tế các phòng ở của nữ tu khắc khổ được chia thành nhiều phòng nhỏ, mỗi phòng chỉ khoảng 5 đến 7 m², với nhiều tầng cao, thấp và tỷ lệ khác nhau. Hệ thống các phòng nhỏ này được bố trí

nằm bao quanh một khu vườn nhỏ, hình vuông ở chính giữa tu viện. Cuối cùng, phương án phá bỏ các lò sưởi trong phòng và thông một số phòng nhỏ với nhau, tạo thành các không gian đủ rộng cho trưng bày của bảo tàng đã được phê duyệt. Về cơ bản, ban đầu các phòng trưng bày này đã thỏa mãn việc trưng bày các hiện vật nhỏ, như các bức ảnh đầu tiên trên thế giới, hay như các hiện vật có liên quan đến nhiếp ảnh có kích thước nhỏ..., những hiện vật cần có điều kiện ánh sáng thấp trong trưng bày để đảm bảo cho việc bảo quản. Mặt khác, chính những không gian nhỏ, liên tiếp nhau đã tạo ra cho khách tham quan một trải nghiệm thú vị và bất ngờ khi khám phá lịch sử phát triển của nghệ thuật nhiếp ảnh được trưng bày trong các phòng riêng biệt liền kề nhau. Cùng với việc mở rộng các phòng ở của nữ tu thành không gian cho trưng bày, các kiến trúc sư cũng đã cải tạo các chuồng ngựa, được xây dựng từ thế kỷ XIX, để trở thành kho lưu trữ cho Bảo tàng. Hành lang liên thông các phòng, bao quanh khu vườn nhỏ giữa tu viện, được dùng để trưng bày những hiện vật thể khối lớn, những chiếc máy ảnh cổ, một trong số chúng được sử dụng cho khách tham quan trải nghiệm với những kỹ thuật chụp ảnh sơ khai của thế kỷ XIX.

Bên cạnh những không gian được cải tạo để phục vụ cho các chức năng của bảo tàng, một phần nhỏ trong tu viện vẫn được giữ nguyên trạng như khi các nữ tu còn sử dụng và được mở cửa cho khách tham quan vào những dịp đặc biệt như là một minh chứng cho sự kết nối với lịch sử, cùng sự chuyển đổi công năng giữa tu viện và bảo tàng.

Lần cải tạo thứ hai

Với sự phát triển nhanh chóng của số lượng hiện vật được sưu tầm, cùng những thay đổi của nhu cầu phục vụ khách tham quan, như cần có khu vực trải nghiệm về nhiếp ảnh cho trẻ em, khu giáo dục thực hành công việc tráng rửa ảnh..., nên không gian được cải tạo từ một tu viện của Bảo tàng đã trở nên quá chật hẹp. Vì thế, một thách thức mới lại đến với chính quyền thành phố Charleroi, lãnh đạo Bảo tàng và cộng đồng địa phương, đó là việc mở rộng khu trưng bày cho Bảo tàng.

Toàn bộ khu đất của Bảo tàng, vốn nằm trong khu vực đông dân cư bao quanh, gồm

nhều công trình công cộng khác, như trường học và khu liên hiệp thể thao. Do vậy, việc mở rộng khu đất để xây thêm một khu nhà độc lập đủ rộng mà không tác động gì đến kiến trúc của tu viện - Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi là không thể thực hiện. Vì vậy, sau những khảo sát ý kiến của cộng đồng cư dân trong khu vực, trong vòng 3 năm (1993 - 1995), các kiến trúc sư và cán bộ bảo tàng đã đi đến quyết định thiết kế và xây dựng một khối kiến trúc hiện đại, khéo léo ẩn mình bên cạnh khối kiến trúc của tu viện cũ, để trở thành một Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi hiện đại như hiện nay. Đồng thời, các kiến trúc sư đã làm việc với cộng đồng cư dân địa phương để quy hoạch khu vườn của Bảo tàng trở thành một khu vườn trưng bày mở, có chức năng như một khu vườn công cộng. Và như vậy, khu vườn đã tạo ra mối liên kết giữa ba chức năng xã hội: văn hoá, giáo dục và thể thao. Khu vườn này mở cửa cho công chúng ra vào tự do, không quy định giờ, việc này cũng đã đem lại uy tín cho Bảo tàng, như một sự thúc đẩy phát triển xã hội trong quá trình chuyển đổi đô thị.

Phần kiến trúc mở rộng của Bảo tàng không tuân theo những quy định về bảo tàng học thông thường. Và, yêu cầu gắn kết với kiến trúc hiện có của Bảo tàng thực sự là thách thức lớn đối với kiến trúc sư và các cán bộ bảo tàng. Phần mở rộng cần đảm bảo công năng của một không gian trưng bày các tác phẩm nhiếp ảnh hiện đại, nhưng vẫn đảm bảo sự hài hòa với kiến trúc sẵn có - một tu viện được chuyển đổi công năng thành bảo tàng. Các kiến trúc sư thiết kế gọi công thức áp dụng cho việc cải tạo mở rộng bảo tàng này là công thức: $1 + 1 = 1$: một công trình kiến trúc phong cách Neogothic (thế kỷ XIX - XX) cộng một công trình kiến trúc phong cách tối giản của thế kỷ XX trở thành một công trình kiến trúc Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi hoàn chỉnh như hiện tại⁴. $1 + 1 = 1$ còn được các kiến trúc sư giải thích từ ý tưởng nhân đôi các công năng cơ bản của bảo tàng vốn đã được bố trí bên kiến trúc tu viện để đưa sang khu kiến trúc mới, có bổ sung những công năng mới, đảm bảo thiết thực những nhu cầu mới của hoạt động bảo tàng.

Bên ngoài, với mục đích làm giảm nhòa sự khác biệt giữa hai khối kiến trúc liền nhau này, toàn bộ bề mặt kiến trúc bên phần mở rộng của

Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi (Vương quốc Bỉ) - Ảnh: Tác giả

Bảo tàng được phủ bởi hợp kim nhôm và kính trong suốt. Hợp kim nhôm xếp lớp và kính có tác dụng phản chiếu màu xanh của khu vườn và bầu trời, làm mờ đi sự hiện hữu của công trình mới bên cạnh kiến trúc tu viện. Phần trưng bày tầng 2 và tầng 3, có độ cao tương ứng với bên kiến trúc tu viện, được nới rộng hơn, phía dưới là những cột trụ đặc biệt nhỏ và khu vực trồng hoa theo mùa. Thiết kế này đã giảm bớt việc lấn chiếm đất của công viên mà vẫn đảm bảo các không gian rộng lớn, đáp ứng việc trưng bày các tác phẩm nhiếp ảnh đương đại có kích cỡ lớn.

Bên trong, một hành lang kính trong suốt nối khu tu viện cũ và khu nhà mới, với nhiều cây xanh trồng bên trong, đã tạo ra một cảm giác thú vị cho khách tham quan khi ngay bên trong kiến trúc bảo tàng vẫn có ánh sáng trời và màu xanh của cây cối, bất kể mùa nào trong năm. Khu vực này được thiết kế với ý tưởng như là một không gian đệm, như là một không gian “chuyển tiếp” hay “khoảng giữa của 2 không gian”. Các không gian khác ở tầng một, như nhà hàng, thư viện, cửa hàng lưu niệm... đều có các tấm kính lớn, hướng ra vườn, xóa nhòa cảm giác ngăn cách giữa bên ngoài và bên trong.

Cùng với lợi thế của kiến trúc mới, các phòng trưng bày mới, các khu trải nghiệm thực

hành nhiếp ảnh, hội trường đa năng hàng trăm chỗ ngồi (có thể tự động đưa ghế ra, hay gập ghế vào trong vòng 45 phút) đều được bố trí các thiết bị hiện đại, chiếu sáng tiêu chuẩn cho bảo tàng đã tạo nên một không gian mới mẻ, hấp dẫn cho các trưng bày chuyên đề nhiếp ảnh đương đại ở Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi. Có lẽ, đây cũng là một trong những điểm đặc biệt làm nên sự thành công của Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi. Khách tham quan có thể trải nghiệm từ những bước đầu của lịch sử nhiếp ảnh thế giới trưng bày trong không gian rất “lịch sử” của một tu viện cũ được cải tạo thành bảo tàng, đến những tác phẩm nhiếp ảnh đương đại đầy cảm xúc được trưng bày trong không gian hiện đại và thân thiện.

Những kinh nghiệm trong quá trình cải tạo và xây dựng của Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi thực sự đã là một trong những bài học hữu ích cho nhiều bảo tàng hiện nay. Xây dựng mới kiến trúc cho một bảo tàng phần nào cũng giống như việc xây dựng kiến trúc cho một bệnh viện, một nhà máy. Trước hết, các kiến trúc sư cần thấu hiểu những công năng cần thiết, những yêu cầu chuyên môn riêng của công trình, trước khi bắt tay vào thiết kế kiến trúc công trình đó. Tương tự như vậy, nhưng cải tạo một công trình kiến

trúc vốn được xây dựng với mục đích ban đầu không dành cho trưng bày bảo tàng trở thành một không gian cho bảo tàng thì có thể công việc còn khó gấp bội. Tuy nhiên, trong cả hai công việc trên, nếu muốn thành công, hiệu quả thì các kiến trúc sư cần làm việc cụ thể ngay từ những bước xác định quan điểm xây dựng bảo tàng, phát triển ý tưởng với các cán bộ bảo tàng, các chuyên gia về lĩnh vực của bảo tàng (trong trường hợp Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi là các nghệ sĩ nhiếp ảnh của Bỉ), các nhà quy hoạch đô thị, quản lý đô thị và đặc biệt là với những nhóm đối tượng khách tham quan tiềm năng của bảo tàng. Như vậy, dù xây mới hay cải tạo công trình kiến trúc vốn có chức năng trái ngược với chức năng như của kiến trúc bảo tàng, thì chỉ từ những thấu hiểu, rõ ràng nhu cầu, nội dung trưng bày, những sáng tạo kiến trúc mới có thể tạo ra những công trình bảo tàng mang lại những hiệu quả cho xã hội, phù hợp với tổng thể quy hoạch của vùng đô thị, hay khu vực đó. Đây chính là lộ trình “chuẩn” cho quá trình nghiên cứu xây dựng một kiến trúc mới cho bảo tàng, cũng như quá trình nghiên cứu cải tạo một công trình cũ trở thành kiến trúc cho trưng bày bảo tàng. Hạn chế được những bất cập của việc đầu tư xây dựng một công trình kiến trúc đồ sộ, tốn kém nhưng lại thiếu những yếu tố cơ bản nhất của một kiến trúc phục vụ cho trưng bày bảo tàng. Chưa kể đến những tác động tiêu cực

với xã hội, khi tồn tại một công trình kiến trúc bảo tàng mà không gian chức năng chính của nó lại không phù hợp cho trưng bày bảo tàng, như: thiếu tính khoa học trong lộ trình tham quan, bất cập trong bố trí kho lưu trữ hiện vật, hay thậm chí không bố trí khu vực dành cho các chương trình giáo dục, khám phá khoa học cho các đối tượng khách tham quan.

Hy vọng, trong tương lai gần, sẽ có những công trình kiến trúc mới cho bảo tàng mang dấu ấn đương đại, xứng tầm với giá trị của những di sản văn hóa, di sản thiên nhiên phong phú của đất nước vốn có truyền thống lịch sử lâu đời như ở Việt Nam./.

N.H.N

Chú thích:

- 1- Trang website của bảo tàng: <http://www.museephoto.be>
- 2- Công trình đã đoạt những giải thưởng cho kiến trúc như: Mies van der Rohe Awards 2009: Nominated; Prix d'Architecture du Hainaut 2008: Special Cultural Award/Belgian Building Awards 2009: Heritage Award.
- 3- Phong cách kiến trúc tân Gothic là một phong cách sinh ra vào giữa thế kỷ XVIII, ở Anh và lan rộng khắp châu Âu trong suốt thế kỷ XIX. Sau đó, phong cách này vẫn ảnh hưởng rất mạnh trong các kiến trúc về nhà thờ và trường đại học cho đến tận thế kỷ XX. Rất nhiều những công trình lớn là những kiệt tác kiến trúc vô giá được UNESCO công nhận là di sản thế giới.
- 4- Xem thêm tại trang web của nhóm kiến trúc sư L'Escaut Architectures Srl: <http://www.escaut.org/architectural-projects/photography-museum>

Trưng bày trong Bảo tàng Nhiếp ảnh Charleroi (Vương quốc Bỉ) - Ảnh: Tác giả